

# Соціальна політика

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-5>

УДК 314.7:329.78:316.44

JEL F22, O15, J13, Z13

О. В. Махонюк, М. М. Біль

## Соціологічні дослідження міграційної мобільності молоді України: досвід та перспективи

*Проаналізовано досвід проведення в Україні соціологічних обстежень на предмет міграційної мобільності молоді, до яких належать загальнонаціональні обстеження трудових мігрантів з виявленням специфіки для різних вікових груп, опитування молоді на замовлення органів державної влади та окремі опитування науковців та експертів у межах спеціальних досліджень. Огляд наявних обстежень дозволив виокремити найбільш масштабні та авторитетні дослідження та критично їх оцінити. Виявлено, що в Україні відсутні системні соціологічні обстеження міграційної мобільності молоді зі з'ясуванням потенціалу міграції та причинно-наслідкових характеристик міграційних переміщень. Ураховуючи все більший потенціал міграції молоді України, позитивну динаміку освітньої еміграції, обґрунтовано потребу в соціологічних обстеженнях молоді на предмет впливу міграційної мобільності на розвиток і капіталізацію людського потенціалу. Результати такого опитування дозволять отримати інформацію про те, як міграція впливає на потенціал самої молоді та потенціал розвитку території-донора (держави, регіону). З огляду на кризову ситуацію нестабільності України в умовах війни вказано на гостру потребу в проведенні ситуативних опитувань молоді щодо потенціалу міграції та намірів реєміграції в умовах масових вимушених переміщень населення.*

*Ключові слова:* міграційна мобільність, потенціал міграції, молодь, людський потенціал, соціологічне обстеження.

**Постановка проблеми.** Міграційна мобільність є актуальним об'єктом наукових досліджень, оскільки дозволяє виявити потенціал і причинно-наслідкові характеристики міграції. Для України особливо важливими є дослідження міграційної мобільності молоді, якій притаманний все більший потенціал міграції, зокрема за зовнішнім вектором.

З огляду на комплексність змісту мобільності її дослідження потребує поєднання статистичної та соціологічної оцінки. Якісний зріз аналізу дає соціологія, яка на предмет дослідження міграційної мобільності молоді України застосовується недостатньо. Проблема криється у відсутності загальнонаціонального обстеження, яке б давало комплексне розуміння ситуації щодо стану й динаміки міграційної мобільності молоді в потенційному та реалізованому станах, включно з регіональним розрізом і за різними віковими групами. Завданням науковців за таких обставин є наукове обґрунтування системи моніторингу міграційної мобільності молоді, що містить соціологічне обстеження потенціалу міграції та її причинно-наслідкових характеристик з позиції впливу на розвиток і капіталізацію людського потенціалу. Такий підхід дозволить з'ясувати наслідки міграції на особистісному й вищих управлінських рівнях та обґрунтувати методи непрямого її регулювання, дотримуючись прав і свобод мобільності в сучасному світі.

Російське вторгнення 2022 р. в Україну ще більше загостило проблему втрат людського потенціалу, де молодь є винятковою соціально-демографічною та найбільш мобільною групою. Виявлення потенціалу міграції та подальших намірів молоді має бути складовою стратегії національної безпеки, відновлення та розбудови України в повоєнний період.

**Аналіз останніх досліджень.** Методологія дослідження міграційної мобільності як більш комплексної порівняно з міграцією категорії в Україні розвинута

© О. В. Махонюк, М. М. Біль, 2022.

недостатньо. Як правило, вчені оперують терміном «міграція», розуміючи її як явище і процес, натомість «мобільність» дозволяє ширше охопити проблему, поєднуючи особливості формування потенціалу міграції та його реалізації з акцентом на наслідковість.

В Україні більш розвинутою є методологія дослідження міграційної мобільності на етапі реалізації, що формує ядро вітчизняної міграціології (грунтовні дослідження здійснено Е. Лібановою, Т. Васильцівим [7], Т. Гуржій, О. Малиновською, О. Позняком, У. Садовою та ін.). Водночас потребує суттєвого вдосконалення методологія дослідження потенціалу міграції, що поєднує різні підходи та методи аналізування таких понять потенційної міграціології, як міграційні бажання, рефлексії, наміри, здатність і готовність мігрувати, міграційні рішення, аспірації, орієнтири, міграційна поведінка та ін. (Г. Возняк, О. Мульска [1]). Кожен з них має свою змістовну специфіку, однак найбільш важливими оцінювальними категоріями є бажання, намір і готовність (підготовка) до міграції (О. Риндзак [2, с. 96-97; 3, с. 21-22]).

Що стосується дослідження міграційної мобільності молоді, то в Україні наукові розробки за цим напрямом є вкрай обмеженими. Варто відзначити окремі напрацювання вітчизняних авторів (Н. Варга [10], Т. Гнатюк [4], І. Ключковська [8; 9], Ю. Марусик [8; 9], Т. Медіна [10], В. Рюль [11], Є. Стадний [5], О. П'ятковська [8; 9] та ін.), які внесли вагомий внесок у розвиток методологічного інструментарію оцінювання міграційної мобільності молоді з акцентом на потенційний вимір.

Отже, несистемність наукових досліджень міграційної мобільності молоді України, зокрема в частині потенціалу міграції та причинно-наслідкових характеристик, актуалізує наукові пропозиції щодо вдосконалення методології її аналізування.

**Метою статті** є актуалізація соціологічного інструментарію наукових досліджень молоді як важливої соціально-демографічної групи людського розвитку України та виявлення особливостей її міграційної мобільності, з'ясування потенціалу та причинно-наслідкового характеру міграції.

**Основні результати дослідження.** Питанню міграційної мобільності молоді вчені та фахівці України почали приділяти увагу відносно недавно. Наразі найбільший науковий інтерес становить освітня, зокрема студентська, міграція молоді, облікові дані щодо якої можна отримати в багатьох країнах світу. Досліджується це питання в площині негативних демографічних наслідків для України (подаляша еміграція молоді). Проте зведені іноземні дані мають низку недоліків – вони узагальнені (без регіонального розрізу для України), за окремими країнами неповні або обмежені в доступі та, що основне, відсутня інформація про частку студентів та аспірантів з України після завершення навчання за кордоном [4].

Наявні статистичні дані вказують на все більшу динаміку кількості студентської молоді України, яка навчається за кордоном: за останні 20 років показник зріс з 5,2 тис. осіб (у 1999 р.) до майже 80 тис. осіб у 2017/2018 навчальному році (новіші дані відсутні) [5].

Окрім статистичної інформації іноземних держав (профільні органи державної влади України обліку освітньої еміграції не здійснюють), повне розуміння ситуації щодо міграційної мобільності молоді потребує застосування соціологічного інструментарію. У такому контексті варто відзначити окремі вітчизняні соціологічні обстеження, в яких досліджено якісну сторону формування міграційних налаштувань і мотивів учнівської та студентської молоді України. Також у них досліджено «push-pull» фактори середовища-донора та середовища-реципієнта, піднімаються інші соціально-економічні питання, дотичні до міграційних процесів. Їхньою метою є підтвердження чи спростування гіпотез про надзвичайно високі міграційні налаштування української молоді, особливо в прикордонних регіонах, оцінювання викликів і загроз для регіону, які виявляються під час дослідження, тощо (табл. 1).

Здійснивши змістовно-критичний аналіз даних соціологічних обстежень, можна узагальнити їхні основні параметри і результати.

1. Міграційні настрої студентської молоді (2016 р.). Дослідження проводилося серед студентів II-III курсів ДВНЗ «Ужгородський національний університет» і

Таблиця 1

Найбільш масштабні дослідження міграційної мобільності молоді України

| Назва обстеження                                                                                          | Рік  | Виконавець                               | Обсяг вибірки, регіон поширення результатів                                                                 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Молодь України<br>(на замовлення Міністерства молоді та спорту України)                                   | 2015 | GfK Ukraine                              | 2852 осіб, Україна                                                                                          |
|                                                                                                           | 2016 | ЦНСД «Омега»                             | 1200 осіб, Україна                                                                                          |
|                                                                                                           | 2017 | ЦНСД «Омега»                             | 2000 осіб віком 14-35 років,                                                                                |
|                                                                                                           | 2018 | ТОВ «ІРС»                                | Україна (без регіонального розрізу)                                                                         |
|                                                                                                           | 2019 | ДВНЗ «УБС»                               |                                                                                                             |
|                                                                                                           | 2021 | ТОВ «Форсервіс ЮА Сейлз»                 |                                                                                                             |
| Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України                      | 2020 | ДУ «ІРД НАН України»                     | 1200 осіб, випускники шкіл, ЗПТО та ВНЗ, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька обл.       |
| Звіт про дослідження міграційних настроїв студентської молоді в умовах візової лібералізації              | 2017 | МІОК                                     | 801 осіб, студенти IV-V курсів НУ «ЛП» (м. Львів) і НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» (м. Київ)            |
| Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова                                     | 2014 | МІОК                                     | 1698 осіб віком 17-25 років, студенти вищих навчальних закладів (м. Львів)                                  |
| Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів сільських шкіл і шкіл національних меншин України | 2016 | ДЗ «Луганський НУ імені Тараса Шевченка» | 346 осіб віком 16-17 років, випускники 11-х класів, Закарпатська, Львівська, Харківська та Чернівецька обл. |
| Міграційні настрої студентської молоді                                                                    | 2016 | ДВНЗ «УжНУ»                              | 327 осіб, студенти II-III курсів ДВНЗ «УжНУ», Закарпатська обл.                                             |

*Джерела: [6-11].*

показало прихильне ставлення молоді до зовнішніх міграційних процесів. 64% опитаних зазначили, що хотіли б виїхати з України з різних причин; основними push-факторами були визначені нестабільність в Україні, високий рівень безробіття та безперспективність, а pull-факторами – кращі умови самореалізації за кордоном, вищий рівень оплати праці, самовдосконалення. Невтішним є розподіл за метою міграції (31% серед міграційно орієнтованих студентів виїхали б за кордон назавжди).

Це обстеження засвідчило надзвичайно вагомий вплив прикордоння на студентську молодь. Проте його результати варто розглядати як базові для більш детального дослідження, оскільки позитивне ставлення до міграції та схильність до певної міграційної поведінки (дослідження яких було закладене в питальнику обстеження) – це лише первісний стан потенціалу міграції молоді.

2. Соціальні аспекти переходу зі школи в університет учнів сільських шкіл і шкіл національних меншин України (2016 р.). Обстеженням були охоплені чотири прикордонні області України (Чернівецька, Закарпатська, Львівська та Харківська). Опитування випускників шкіл орієнтувалося здебільшого на вивчення мотивів отримання вищої освіти в Україні або за кордоном і на з'ясування міграційних орієнтацій молоді. Окремо були досліджені емігрантські настрої молоді національних меншин у Закарпатській і Чернівецькій областях і відповідні «push-pull» фактори їхньої поведінки.

Порівняння двох областей дало підстави для висновку, що асиміляційні процеси в середовищі національних меншин проходять надзвичайно слабо. Свідченням цього став той факт, що в деяких селах жителі взагалі не розуміють української мови. Все це позначається на успішності школярів, цим пояснюється і великий відсоток тих, хто не може скласти ЗНО з державної мови. Така ситуація прямо

впливає на міграційну мобільність молоді: у Закарпатській області (де серед меншин переважає угорська) 40% учасників фокус-груп своє майбутнє навчання або працевлаштування пов'язують із закордонням; у Чернівецькій області, де переважає румунська меншина, частка учасників фокус-груп є значно нижчою – 14% охочих продовжувати навчання за кордоном після шкільного випуску. Висновки обстеження акцентують, що, по-перше, Україні потрібно переглянути асиміляційну політику в цьому регіоні, зокрема щодо якісного вивчення державної мови; по-друге, потрібно дослідити особливості пільгових програм іноземних ВНЗ для української молоді та врахувати, плануючи вітчизняні програми.

Щоб правильно та лаконічно охарактеризувати обидва обстеження, слід урахувати специфіку визначення потенціалу міграції зі стадіями бажання, наміру і готовності. Бажання до міграції часто зазначає до 50%, а то і більше опитаних респондентів (все залежить від характеристики обраної сукупності). Натомість готовність до міграції може виявляти менш ніж 10% опитаних. Отже, представлені вище соціологічні обстеження показують саме бажання студентської та учнівської молоді до міграції, а друге з обстежень (яке стосується випускників шкіл) завдяки глибшому дослідженню проблематики відображає, зокрема, міграційні наміри учнівської молоді національних меншин.

3. Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова (2014 р.). Соціологічне дослідження було проведене Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка» (МІОК) серед студентів вищих навчальних закладів м. Львова для виявлення їхніх міграційних настроїв, бажаної форми міграції, терміну та країни призначення, а також факторів і чинників, що стимулюють і стримують міграцію серед студентської молоді. Обстеження передбачало вивчення міграційного досвіду студентів та їхнього оточення, реальних можливостей трудової та освітньої міграції. Результати проведеного дослідження засвідчили наявність значного міграційного потенціалу серед студентської молоді Львова і те, що їхня міграційна активність передусім зумовлена проблемами фахової самореалізації та рівнем заробітної плати в Україні.

У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що студенти демонструють значну дотичність до міграції: понад половину (майже 55%) респондентів були за кордоном і 66% мають родичів з трудовим міграційним досвідом. У респондентів найбільшим є бажання поїхати за кордон для працевлаштування (82%), а найменшим – для постійного проживання (близько 40%), водночас лише половина охочих відзначила наявність можливостей для реалізації міграційних планів.

Проаналізувавши бажання та можливості респондентів, дослідники визначили частку потенційних трудових мігрантів (33%) і потенційних емігрантів (11%) серед студентської молоді. Опитуванням також були передбачені максимально критичні запитання (наприклад: «Хто однозначно бачить своє майбутнє за кордоном?»). Питивну відповідь на це запитання дали 7,3% респондентів.

Опитування передбачало аналіз більшості міграційних питань у розрізі різних (іноді діаметрально протилежних) фокус-груп студентів – «випускники / першокурсники», «бюджетна / комерційна форма навчання», «суспільно активні / неактивні студенти», «спеціальності» тощо. Отже, були виділені категорії більш схильних до виїзду за кордон студентів.

Окрім «push-pull» факторів впливу на міграційні мотиви студентів, дослідженням передбачалося вивчення чинників, що стримують міграцію. Головними стали «наявність родини та друзів в Україні» (зазначили понад 92% респондентів) і «почуття патріотизму» (понад 85%). Далі – «наявність роботи» (55%) і «наявність економічного статку (майна)» (50%).

Варто врахувати, що охоплені обстеженням студенти представлені максимально у віковій категорії до 22 років (90%), абсолютна більшість неодружені (95%) та досить мало з них заявили про власну фінансову незалежність (24%). Отже, студенти – це категорія осіб, які стоять на зламі формування власної життєвої поведінки, а реалії дорослого життя через рік-два навряд будуть збігатися із

сьогоднішніми планами. Тому цьому дослідженню бракує наступного етапу: коли тих же студентів приблизно через два роки було б опитано на предмет реалізації міграційних планів, а порівняння оцінок з дворічним інтервалом дало б змогу говорити про певні закономірності обстеження (на першому етапі). Це дозволило б ширше інтерпретувати результати подібних обстежень щодо потенціалу міграції студентів, включно з тими, які здійснюватимуться в майбутньому.

Дослідження характеризується глибиною охоплення проблематики, тому висновки та рекомендації за його результатами були спрямовані на сприяння зайнятості населення та вдосконалення регулювання трудової міграції у Львівській області на період до 2017 р.

4. Звіт про дослідження міграційних настроїв студентської молоді в умовах візової лібералізації (2017 р.). Це дослідження МІОК стало продовженням попереднього та було покликане показати зріз міграційних настроїв студентської молоді напередодні отримання безвізового режиму, виявити тенденції, які вже проявилися чи можуть проявитись протягом наступних років. Для дослідження були обрані два вищі навчальні заклади України – НУ «Львівська політехніка» і НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», щоб виявити як спільні тенденції, так і регіональну специфіку потенціалу міграції студентської молоді. Основні напрями обстеження – ставлення студентів до безвізового режиму, поінформованість про умови в'їзду до ЄС і країн Шенгенської зони, міграційні наміри навчання, працевлаштування та еміграції.

Обстеження виявило, що студентська молодь на той час демонструвала скептичне ставлення до отримання Україною безвізового режиму, а також не надто добре була поінформована про можливості, які надавав би безвізовий режим. Тому логічно було б побачити аналогічне дослідження після отримання безвізового режиму.

5. Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України (2020 р.). Соціологічне опитування проводилося працівниками відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» у вересні-жовтні 2019 р. Його проведення було обґрунтоване тим, що сьогодні найбільший відтік населення за кордон відбувається із західних областей України, серед яких Карпатський регіон займає провідні позиції. Дослідження передбачало вивчення проблематики у трьох площинах: вивчення міграційного досвіду, визначення міграційного потенціалу та виділення чинників міграційної активності молоді.

Перший блок, зокрема, показав, що більшість опитаних молодих осіб побувала за кордоном упродовж останніх п'яти років (62%). Водночас є відмінність у цих показниках між студентами вищих навчальних закладів (77%) та студентами закладів професійної освіти та учнями закладів загальної середньої освіти (53% та 52% відповідно). З пріоритетних варіантів основної мети поїздок опитаними були обрані відпочинок і туризм (52%), відвідини родичів / друзів (21%), закупівля товарів особистого вжитку (9%) та виконання роботи чи надання послуг за кордоном (8%).

Дослідниками була сформульована теза, що на формування міграційного потенціалу молоді суттєво впливає не лише власний міграційний досвід, а й досвід її найближчого оточення, перебування за кордоном близьких і друзів, на підтримку яких можна розраховувати під час здійснення міграційного переміщення. Відповідний зріз у дослідженні показав, що понад 60% опитаних мають близьких або дальших родичів, які мешкають за кордоном, майже 30% зазначили, що їхні родичі їздять або їздили в минулому на заробітки, а 19,8% зазначили, що ніхто з їхніх близьких не перебуває, не перебував і не їздив на заробітки за кордон.

Дослідження потенціалу міграційної активності молоді показало, що понад половину студентів та учнів Карпатського регіону України схильні до зовнішньої міграції (табл. 2).



Таблиця 2

Потенціал міграційної мобільності молоді Карпатського регіону України, 2020 р.

| Міграційні наміри         | Преференції  | Плани на найближчі 3 роки | Підготовка |
|---------------------------|--------------|---------------------------|------------|
| Не виїжджати за кордон    | 9%           | 46%                       | -          |
| Виїхати за кордон         | 89%          | 52%                       | 38%        |
| <i>З них</i>              |              |                           |            |
| На постійне проживання    | 28%          | 5%                        | -          |
| На кілька років на роботу | 17%          | 9%                        | -          |
| На тимчасові заробітки    | 11%          | 24%                       | -          |
| Як турист / навчання      | 33% (турист) | 14% (навчання)            | -          |

Джерело: [7].

Попри висловлене бажання стаціонарної міграції (28%), студенти досить стримано оцінюють власні перспективи, а тому найближчим часом сконцентровані переважно на трудовій та освітній міграції. Несподівано високою виявилась частка молоді, яка здійснювала підготовку для реалізації своїх міграційних намірів (38%). Проте останній показник доцільно було б представити в розрізі мети міграції.

Результати третього блоку дослідження дозволили встановити, що значною мірою втримати студентську та учнівську молодь від реалізації потенціалу міграції передусім міг би високий рівень заробітної плати в Україні. Вагомими чинниками у цьому аспекті також визначені стабілізація політичної та соціально-економічної ситуації, можливість започаткування і ведення бізнесу в Україні.

6. Молодь України (2015-2021 рр.). По-перше, це дослідження проводиться регулярно, за сталою методологією, у загальнонаціональному масштабі, охоплює залученість молоді всіх вікових категорій від 14 до 35 років у соціальні, економічні та політичні процеси в країні та дає характеристику міграційній мобільності молоді. Більшість питань міграційного розділу представлені в розрізі п'ятирічних вікових інтервалів респондентів і п'яти макрорегіонів України (Центр, Північ, Схід, Південь, Захід).

Регулярність виконання дослідження дає змогу відобразити динамічні зміни в потенціалі міграції молоді за останні сім років. Зокрема, з 2017 р. спостерігається постійне скорочення частки молоді, яка однозначно хоче жити в Україні (62,1% у 2017 р. проти 48,5% у 2021 р.). Результати 2018 р. підтверджують також суттєву залежність між сімейним станом молоді та бажанням виїхати зі свого населеного пункту: неодружені / незаміжні схильні до виїзду сильніше – 51,1% респондентів, офіційно зареєстровані в шлюбі – 30,4%.

Міграційний блок цього дослідження передбачає вивчення двох рівнів потенціалу міграції молоді:

- «міграційного досвіду» молоді за останні 12 місяців, який, зокрема, у 2021 р. зафіксував позитивний досвід виїзду за кордон для 11,9% усіх респондентів, а найбільш мобільною в зазначеному плані виявилась молодь північних і західних областей (23,3% та 19,5% відповідно). Варто зауважити, що це питання не представлено у виданні за 2019 р., а у 2018 р. найбільш мобільною була молодь південних і східних областей з відповідними показниками 51,4% та 48,7% (проте дослідники спростовують такі показники тим, що молодь цих регіонів часто сприймала окуповані території України як територію Російської Федерації). У 2021 р. низький загальний рівень виїздів за кордон можна пояснити світовими міграційними обмеженнями, зумовленими пандемією COVID-19;
- «бажання» молоді мігрувати. У 2021 р. прагнення до виїзду за кордон (з різною метою) проявили 40,6% молоді проти 37,9% у 2017 р. Дослідження також показало, що молодь віком до 24 років більш схильна до міграції в межах України, а старша молодь, яка загалом у відповідях проявила себе мобільно пасивнішою, обираючи напрямком міграції переважно виїзд за кордон.

Бажання емігрувати з України висловили 14% респондентів. Основними мотивами, які провокують молодь до еміграції, є фінансові та кращі можливості працевлаштування за кордоном.

Щодо цього національного обстеження варто зробити такі зауваження: 1) попри «сталу методологію дослідження», у міграційному розділі часто відсутні деякі питання або їхній розподіл за різними категоріями; еталонними в плані представлення міграційного блоку можна вважати звіти за 2017 та 2018 роки; 2) розподіл багатьох відповідей у процентному співвідношенні часто наводиться лише для певної категорії респондентів (наприклад, «лише для категорії осіб, які висловили бажання емігрувати», а не для загальної сукупності), тому багато показників доводиться перераховувати, а нестандартизована інформація зі зрізом за роками іноді сприймається помилково.

Окрім розглянутих соціологічних обстежень, які дозволяють виявити особливості міграційної мобільності молоді загалом і потенціал міграції зокрема, важливу інформаційно-аналітичну основу формують вибіркові обстеження Державної служби статистики України. Зокрема, ідеться про статистичні бюлетені «Зовнішня трудова міграція населення України» за 2008, 2012 та 2017 роки. Згідно з останнім таким обстеженням, понад 40% українських працівників-мігрантів становить саме молодь, майже 2/3 молоді – чоловіки. Обстеження великі, під час проведення кожного з них опитується близько 22 тис. домогосподарств [12]. Проте подальша інформація в бюлетенях подається узагальнено, без вікового зрізу.

Отже, соціологічні обстеження на предмет міграційної мобільності молоді та населення України загалом потребують більш системного підходу. Це обумовлено високим рівнем мобільності населення України, що в умовах нестабільності лише зростає.

Особливою соціально-демографічною групою населення є молодь. Втрата молоді для України є величезною загрозою як у контексті ризиків демографічного відтворення, так і забезпечення зростання економіки, базованого на людському потенціалі. Для врегулювання питання міграційної мобільності молоді важливо на державному рівні розробити та апробувати методiku загальнонаціонального соціологічного обстеження міграційної мобільності молоді для різних вікових груп (від 14 до 35 років):

- потенціалу міграції;
- причин і наслідків міграційних переміщень.

У частині наукових пропозицій до обстеження наслідкових аспектів міграційної мобільності молоді авторами у складі колективу молодих вчених ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» запропоновано методiku соціологічного обстеження молоді для з'ясування впливу її міграційної мобільності на людський потенціал. Результати такого опитування дають змогу отримати інформацію про те, як міграція впливає на потенціал самої молоді та потенціал розвитку регіону-донора. Виявлення впливу міграції на фізіологічну, психологічну, інтелектуальну, освітньо-кваліфікаційну й соціальну складові людського потенціалу підтверджують наслідковість міграції для розвитку потенціалу молоді, а на рівень доходів і майновий стан – для його капіталізації [13, с. 44-46].

Такого роду соціологічні обстеження підтримують ідею права сучасної людини на мобільність, однак дозволяють оцінити її наслідки, особливо для такої важливої соціально-демографічної групи, як молодь.

Ще більшої актуальності соціологічні обстеження міграційної мобільності молоді набувають в умовах війни. Вплив такої ситуації на молодь України може бути двояким: з одного боку, зростають патріотичні настрої молоді, що апріорі знижує потенціал міграції; з іншого, – нестабільне внутрішнє середовище, загрози життю і здоров'ю, погіршення економічної ситуації підвищують потенціал міграції молоді, включно з тією, яка вже перебуває за кордоном у статусі біженців і з продовженням війни більш схильна до успішної інтеграції в суспільство-реципієнт.

Тому до системного соціологічного обстеження міграційної мобільності молоді України, яке б виявляло потенціал міграції, причини та наслідки міграційних переміщень, важливо додати ситуативні опитування молоді, диференціюючи акценти залежно від обраної цільової групи:

1) для молоді, яка не змінювала місце перебування:

- а) перебуває в регіонах, де відбуваються / відбувались активні бойові дії;
- б) перебуває в регіонах з відносно безпечними умовами перебування (без активних бойових дій);

2) для молоді, яка змінювала місце перебування:

- а) перебуває в іншому регіоні України (внутрішньо переміщені особи);
- б) перебуває за кордоном (біженці).

Для першої цільової групи під час опитування важливо з'ясувати подальші плани та потенціал міграції з конкретизацією бажання, намірів і готовності змінювати місце перебування. Для другої цільової групи вкрай важливо також з'ясувати потенціал рееміграції, що дозволить обґрунтувати пріоритети державної політики повернення молоді після завершення війни (або до відносної стабілізації ситуації). Такий управлінський досвід буде основою для подальшого вироблення політики стимулювання рееміграції молоді України, актуальної в умовах постійного зростання міграційної мобільності з освітньою метою.

**Висновки.** Соціологічні дослідження міграційної мобільності молоді є актуальним інформаційно-аналітичним джерелом, що дозволяє виявити специфічні поведінкові аспекти різних вікових груп населення. Здійснений аналіз вітчизняної статистичної та соціологічної інформації дає змогу лише частково оцінити міграційну мобільність молоді України, зокрема її міграційний потенціал. Такий висновок обумовлений тим, що абсолютна більшість соціологічних обстежень є вузькоспеціалізованими, орієнтованими на випускників шкіл або випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів. Також дослідження є несистематичними, зосередженими на виявленні певних трендів, регіонально обмежені та ніяк не гармонізовані одне з одним. Національні обстеження «Молодь України» та «Зовнішня трудова міграція населення України», попри систематичність і загальнонаціональне охоплення, дають лише поверхневе уявлення про сучасні міграційні тренди щодо української молоді.

Спираючись на результати змістовно-критичного аналізу соціологічних обстежень щодо міграційної мобільності молоді України, можна однозначно стверджувати, що в цій сфері бракує якісних досліджень, присвячених чинникам зростання потенціалу міграції молоді та наслідкам міграційних переміщень на особистісному, регіональному та державному рівнях. Тому в подальших дослідженнях авторами буде здійснено обґрунтування системи моніторингу міграційної мобільності молоді України, вагомою частиною якої є з'ясування впливу міграції на розвиток і капіталізацію людського потенціалу внаслідок міграційних переміщень. Такі дослідження є надважливими для вироблення ефективної державної політики збереження людського потенціалу з огляду на підвищені ризики втрат в умовах війни та нестабільного середовища.

#### Список використаних джерел

1. Voznyak H., Mulska O., Bil M. Migration aspirations of territory population: A case study of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. Vol. 19(2). Pp. 217-231. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.18](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.18)
2. Біль М. М. Міграційна мобільність населення в економічних дослідженнях: теоретичні аспекти. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 47(1). С. 88-102. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.088>
3. Риндзак О. Т. *Міграційна політика в Україні: виклики та інтеграційні перспективи*: монографія / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього». Львів: Каменяр, 2019. 422 с.
4. Гнатюк Т. О. Освітня міграція з України: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 33. С. 85-89.
5. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. *Cedos*: сайт. 21.01.2019. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>



6. Соціологічні дослідження. Міністерство молоді та спорту України: сайт. 2021. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya>
7. *Міграційна активність студентської та учнівської молоді Карпатського регіону України (результати соціологічного дослідження)* / Т. Г. Васильців (ред.), О. Т. Риндзак, О. В. Махонюк. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 60 с.
8. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Гойсан В. *Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (Опитування студентів Національного університету «Львівська політехніка» та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)*. Львів, 2017. 30 с. URL: <https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ОСТАТОЧНИЙ-ЗВІТ.pdf>
9. Ключковська І., Марусик Ю., П'ятковська О. *Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова*. Львів, 2014. 107 с. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf>
10. Варга Н., Медіна Т. Міграційні орієнтації випускників шкіл національних меншин пограничних регіонів Чернівецької та Закарпатської областей (за результатами фокус-груп). *Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies*. 2017. № 1(7). URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35382/1/Youth%20Journal%207%281%29-2017\\_12\\_12\\_2017.doc](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35382/1/Youth%20Journal%207%281%29-2017_12_12_2017.doc)
11. Рюль В. О. Мобільність та міграційні настрої студентської молоді на пограниччі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*: зб. наук. пр. 2017. Вип. 2(41). С. 226-230.
12. *Зовнішня трудова міграція населення України (за результатами модульного вибіркового обстеження): статистичний бюлетень*. Державна служба статистики України, 2017. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv\\_u/11/Arch\\_ztm.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm)
13. Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. С., Махонюк О. В., Карп'як М. О. *Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал Карпатського регіону*. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2021. 67 с.

#### References

1. Voznyak, H., Mulska, O., & Bil, M. (2021). Migration aspirations of territory population: A case study of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 217-231. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.18](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.18)
2. Bil, M. M. (2021). Mihratsiyna mobil'nist' naseleennya v ekonomichnykh doslidzhenniyakh: teoretychni aspekty [Migration mobility of the population in economic research: theoretical aspects]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 47(1), 88-102. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.088> [in Ukrainian].
3. Ryndzak, O. T. (2019). *Mihratsiyna polityka v Ukrayini: vyklyky ta intehtatsiyni perspektyvy* [Migration policy in Ukraine: challenges and integration prospects]. Lviv: Stonemason. [in Ukrainian].
4. Hnatyuk, T. O. (2018). Osvitnya mihratsiya z Ukrayiny: suchasni tendentsiyi [Educational migration from Ukraine: modern trends]. In *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment* [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management]: Vol. 33 (pp. 85-89). [in Ukrainian].
5. Ukrayins'ke studentstvo za kordonom: dani do 2017/18 navchal'noho roku [Ukrainian students abroad: data for the 2017/18 academic year] (2019, Jan 21). Cedos: Website. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku> [in Ukrainian].
6. Sotsiologichni doslidzhennya [Sociological research] (2021). *Ministry of Youth and Sports of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya> [in Ukrainian].
7. Vasylytsiv, T. H., Ryndzak, O. T., & Makhonyuk, O. V. (2020). *Mihratsiyna aktyvnyist' studentiv'koyi ta uchniviv'koyi molodi Karpats'koho rehionu Ukrayiny (rezul'taty sotsiologichnoho doslidzhennya)* [Migration activity of students and pupils of the Carpathian region of Ukraine (results of sociological research)]. Lviv [in Ukrainian].
8. Klyuchkovska, I., Pyatkovska, O., Marusyk, Yu., & Hoysan, V. (2017). *Mihratsiyni nastroyi studentiv v umovakh vizovoyi liberalizatsiyi* [Migration moods of students in the conditions of visa liberalization (Survey of students of the Lviv Polytechnic National University and the National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute")]. Lviv. Retrieved from <https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ОСТАТОЧНИЙ-ЗВІТ.pdf> [in Ukrainian].
9. Klyuchkovska, I., Marusyk, Yu., & Pyatkovska, O. (2014). *Zvit pro rezul'taty doslidzhennya mihratsiynykh nastroyiv studentiv L'vova* [Report on the results of the study of migration attitudes of Lviv students]. Lviv. Retrieved from <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf> [in Ukrainian].
10. Varha, N. I., & Medina, T. (2017). Mihratsiyni oriyentatsiyi vypusknnykiv shkil natsional'nykh menshyn pohranychnykh rehioniv Chernivets'koyi ta Zakarpats'koyi oblastey (za rezul'tatamy fokus-hrup) [Migration orientations of graduates of schools of national minorities in the border regions of Chernivtsi and Zakarpattia regions (according to the results of focus groups)]. *Youth in Central and Eastern Europe. Sociological*

- Studies*, 1(7). Retrieved from [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35382/1/Youth%20Journal%207%281%29-2017\\_\\_12\\_12\\_2017.doc](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35382/1/Youth%20Journal%207%281%29-2017__12_12_2017.doc) [in Ukrainian].
11. Ryul, V. O. (2017). Mobilnist' ta mihratsiyni nastroyi studentiv'koyi molodi na pozhnyachchi [Mobility and migration attitudes of student youth at the border]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsial'na robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2(41), 226-230 [in Ukrainian].
  12. Zovnishnya trudova mihratsiya naseleennya Ukrayiny (za rezul'tatamy modul'noho vybirkovoho obstezhennya) [External labor migration of the population of Ukraine (based on the results of a modular sample survey)]: Statistical Bulletin (2017). State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv\\_u/11/Arch\\_ztm.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm) [in Ukrainian].
  13. Bil, M. M., Mulska, O. P., Baranyak, I. Ye., Makhonyuk, O. V., & Karpyak, M. O. (2021). Otsynuyannya vplyvu mihratsiynoyi mobil'nosti molodi na lyuds'kyi potentsial Karpat's'koho rehionu [Estimation of influence of migration mobility of youth on human potential of the Carpathian region]. Lviv: Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

**Makhonyuk O. V., Bil M. M. Sociological studies of migration mobility of Ukrainian youth: experience and prospects.**

*The experience of conducting sociological surveys on migration mobility of Ukrainian youth is analyzed, including nationwide surveys of migrant workers with specifics for different age groups, surveys of youth commissioned by public authorities, and individual surveys of scientists and experts in special studies. A review of existing surveys allowed to identify the most extensive and authoritative studies and conduct a critical evaluation. These include "Youth of Ukraine" (commissioned by the Ministry of Youth and Sports of Ukraine), "Migration activity of student youth of the Carpathian region of Ukraine" (Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine), "Research on migration sentiments of student youth in the conditions of visa liberalization" and "Study of migration attitudes of students of Lviv (Lviv Polytechnic)", "Social aspects of the transition from school to university students of rural schools and schools of national minorities of Ukraine" (Taras Shevchenko National University of Luhansk), "Migration moods of student youth" (Uzhgorod National University). The article reveals that the results of the national surveys "External labor migration of the population of Ukraine" for 2008, 2012, and 2017 provide very limited information in terms of different age groups. It argues that despite some experience, there are no systematic sociological surveys of migration mobility of youth in Ukraine to determine the potential of migration and the causal characteristics of migration movements. Given the rapidly growing potential of youth migration in Ukraine, the positive dynamics of educational emigration and the need for sociological surveys of youth on the impact of migration mobility on the development and capitalization of human potential are substantiated. The results of such survey will provide information on how migration impacts the potential of youth and the development potential of the donor territory. The assessment of migration across various components of human potential confirms its impact on the development of youth potential, as well as income and wealth, and reveals the level of its capitalization. The authors emphasize an urgent need to conduct situational surveys of youth on the potential of migration and re-emigration intentions during mass forced displacements.*

*Keywords:* migration mobility, migration potential, youth, human potential, sociological survey.

Махонюк Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» (e-mail: [m\\_sasha2007@ukr.net](mailto:m_sasha2007@ukr.net), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9513-4527>).

Makhonyuk Oleksandr Volodymyrovych – Ph.D. (Econ.), Junior Researcher of the Department of problems of social and humanitarian development of the regions of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Біль Мар'яна Михайлівна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» (e-mail: [bmm1983@gmail.com](mailto:bmm1983@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>).

Bil Maryana Mykhaylivna – Dr.Sci. (Econ.), Sen.Res., Senior Researcher of the Department of problems of social and humanitarian development of the regions of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Стаття підготовлена в межах виконання гранта НАН України дослідницьким лабораторіям / групам молодих вчених НАН України «Міграційна мобільність молоді Карпатського регіону України: проблеми збереження та розвитку людського потенціалу» номер державної реєстрації 0121U110514).

Надійшло 25.05.2022 р.